

APROXIMACIÓ A LA PARLA DE SANTA POLA (Estudi sociolingüístic d'un sainet santapoler del segle XIX)

ANTONI MAS MIRALLES

*A Xavier, mon fill,
continuador de la llengua.*

1. INTRODUCCIÓ TEÒRICA

Només els interessats en les qüestions lingüístiques són conscients dels canvis que sofreix una llengua al llarg del temps. Normalment, els parlants no perceben aquests canvis ni s'adonen de la mobilitat de la llengua. Potser perquè encara és molt viu el tòpic segons el qual les llengües són estàtiques i s'emmarquen en un sistema totalment homogeni, fal·làcies totes dues que generalment ha mantingut la gramàtica tradicional i, fins i tot, les teories generativistes de Chomsky. Superades aquestes fases de la filologia, la sociolingüística actual concep la llengua com un sistema ordenadament heterogeni i dinàmic. Aquesta dinamicitat del sistema, però, no és mai considerada com a fortuïta, sinó, més aviat, com a sistemàtica, ja que la llengua es desenvolupa dins d'uns contextos socials determinats com ara: el temps, el lloc, el registre i la classe social.

Dins d'aquesta mobilitat interna que experimenta la llengua, podem disposar d'un continu dins del procés de *canvi lingüístic* que abraçaria els conceptes de *contacte de llengües*, *variació*, *transferència*, la possibilitat de *canvi de codi* i, finalment, la *substitució*. D'altra banda, entre els factors que intervenen per a posar en moviment la dinàmica lingüís-

tica és segurament el temps, és a dir el factor anomenat diacrònic, el que pren un relleu especial.

El concepte de canvi lingüístic s'ha associat ben sovint a la idea de procés, de tal manera que el seu estudi gairebé sempre ha anat paral·lel a una anàlisi diacrònica dels diferents estats lingüístics. Indubtablement, el procés de canvi lingüístic suposa una periodització del temps. I durant aquestes diferents etapes actuen una sèrie de factors socials i lingüístics al si d'una societat tendents al reemplaçament d'una de les dues llengües en contacte-conflicte. És a dir, el contacte lingüístic afavoreix el context multilingüe, i és el primer estadi per a passar més tard a la substitució. En aquesta segona etapa es tendeix cap a una simplificació del repertori lingüístic, cap al monolingüisme.

El castell de Santa Pola a principis de segle, amb la torre Canterellet.

En el continu d'estadis que recorre el procés de canvi lingüístic, des que hi ha una llengua que entra en una etapa de conflicte i que més tard desapareix per a deixar pas a l'establiment d'una altra, se succeïxen diferents estats sociolingüístics.

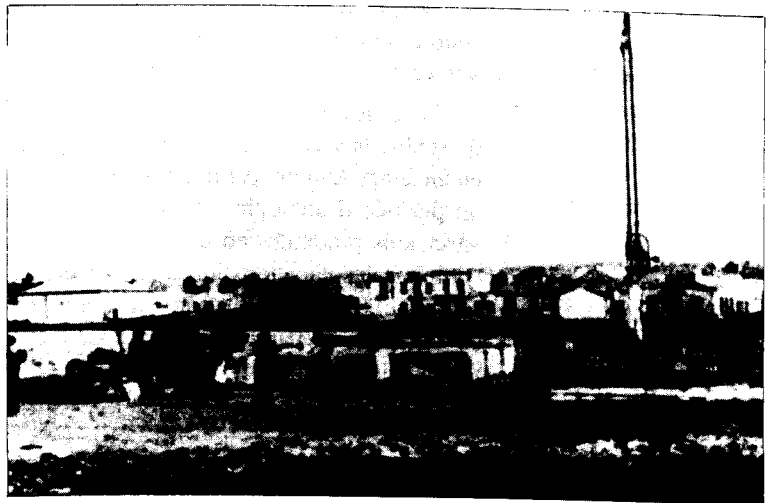
Els grans esdeveniments històrics (invasions, conquestes, colonialisme, etc.), a més dels grans moviments migratoris, i, avui, els efectes dels *mass media*, o la universalització en l'escolarització, han esdevingut els principals factors determinants del contacte de llengües. Actualment, una bona part de països –o pobles– del món tenen dues o més llengües en el seu repertori lingüístic. Les societats en què trobem un contacte lingüístic, és a dir, les que són multilingües, ofereixen un

major ventall de possibilitats sociolingüístiques. Óbviament, han estat molts els filòlegs dedicats a aquesta disciplina, els que han preferit desenvolupar les seues investigacions en les societats d'aquest tipus. Això és lògic, d'altra banda, si tenim en compte que en aquestes zones multilingües és on es poden avaluar amb major claredat els efectes de la variació. Amb tot, també hem d'assenyalar que la variació també apareix en una societat monolingüe, ja que en són una bona mostra les diferències multilectals al si d'una mateixa llengua.

La variació lingüística és el reflex patent de la intervenció dels elements socials sobre el sistema intern de la llengua. Des del vessant teòric sociolingüista, la variació és inherent a la llengua. Són quatre els elements externs al sistema lingüístic, com ja hem assenyalat més amunt, els que intervenen en la variabilitat: els factors *diacrònics* –el decurs del temps–, els *diatòpics* –la diferència geogràfica dels parlants–, els *diastràtics* –els diversos estrats sòcio-culturals dels membres de la societat– i els *diafàsics* –els contextos situacionals i les funcions d'ús de l'acte lingüístic.

El model teòric variacionista, dissenyat en gran mesura per W. Labov,¹ es basa en l'establiment de variables lingüístiques. Cerdegren definí aquestes variables com “*un conjunto de equivalencia de realizaciones o expresiones patentes de un mismo elemento o principio subjacente*”.² En altres paraules, la variable X pot realitzar-se en el sistema lingüístic per un conjunt de variants ($x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$) segons l'actualització i la repercussió dels factors socials esmentats abans.

El moll i el far a principis d'aquest segle.

¹ Vegeu William Labov, *Modelos sociolingüísticos*, Madrid, Cátedra, 1983.

² H. Cerdegren, “Sociolingüística”, *Introducción a la lingüística actual*, Madrid, Ed. Playor, 1983, p. 150.

Com ja hem assenyalat més amunt, la variació es manifestarà d'una forma més notòria en les societats que tenen més d'una llengua, ja que el fet del multilingüisme pot significar, dins d'un context d'imbricació lingüística, l'aparició de la variabilitat, és a dir, hi ha dos elements lingüístics –el de la llengua A i el de la llengua B– per a un sol concepte.

Una altra aportació de la teoria sociolingüística es refereix a la controvertida dicotomia entre diacronia i sincronia. Normalment, la lingüística anterior només havia estudiat la llengua amb anàlisis diacròniques o sincròniques. La sociolingüística, en canvi, permet una anàlisi del canvi per mitjà de la diacronia, el *temps real*, segons el qual podem estudiar la llengua fent una anàlisi de les diferents èpoques, però a més introdueix un nou enfocament, una anàlisi diacrònica des de la sincronia, és a dir, per mitjà del *temps aparent*, amb el qual podem conèixer les variacions que es produeixen en la llengua en una determinada època gràcies a l'anàlisi de les diferents generacions que conviuen en un temps concret. Aquesta anàlisi, a més, té l'avantatge de poder indicar-nos l'existència del canvi lingüístic des de la sincronia, ja que "*Variabilidad y cambio están, pues, íntimamente unidos, hasta el punto de ser las dos caras –sincronía y diacronía– del mismo hecho lingüístico*",³ per dir-ho en paraules de F. Gimeno.

D'altra banda, el mateix procés de canvi que es produeix en el sistema intern de la llengua es pot mesurar també amb la distinció de tres tipus de regles segons W. Labov. Aquest lingüista proposava en els seus postulats l'existència de les regles: variables, semicategòriques i categòriques, en relació al major o menor grau de probabilitat d'aparició de la variable. Així, la mateixa evolució que pot experimentar una variable, l'experimenta també la regla corresponent. Tenim, per tant, un continu que es disposa de la manera següent: regla variable > regla semicategòrica > regla categòrica.

En aquest treball intentarem analitzar la parla de Santa Pola a fi d'estudiar la variació del català des del punt de vista diacrònic, és a dir, en un temps aparent, per mitjà de dos moments determinats separats per un període d'un segle (1889-1993). Concretament, esbrinarem les variacions produïdes en un text, un sàinet de 1889 que, en principi, compleix les característiques de registre per a poder pensar que ens reproduïx prou fidedignament –amb les matisacions que després comentarem– la parla d'aquella època, en comparació amb la parla actual dels santapolers.

³ F. Gimeno Menéndez, "Hacia una sociolingüística històrica", *Estudios Lingüísticos de la Universidad de Alicante*, núm. 1, Alicante, 1983, p. 190.

2. SITUACIÓ I TEXT

Santa Pola es troba al Baix Vinalopó, comarca situada en la fita meridional del domini lingüístic català, i per tant, fronterera ja amb les zones castellanes del Baix Segura. La vila es troba en un triangle delimitat pel nord amb la ciutat d'Alacant, a 18 km, pel ponent amb Elx, capital de la comarca, a 16 km, i pel sud amb Guardamar, a 17 km, darrera població de parla catalana per la costa.

El 1889, any de la publicació de l'obra que analitzem, Santa Pola comptava amb uns 4.000 habitants dedicats a la pesca i, sobretot, a les tasques de cabotatge del port comercial. La situació un segle després, pel que fa a la qüestió de la llengua, és, òbviament, força diferent. A la situació sociolingüística del català al País Valencià, a més de la condició de zona fronterera i d'estar envoltada per ciutats molt castellanitzades com Elx i, sobretot, Alacant, hem d'afegir, a més, el fort efecte del factor turisme, tan desenvolupat darrerament i origen de l'augment tan espectacular de la població en l'època estival. A més, hem d'afegir que dels 15.000 habitants que hi comptem ara, un elevat percentatge són immigrants que des de l'època dels anys 60 van venir a Santa Pola atrets per les majors possibilitats econòmiques que aquest poble turístic ofería. D'altra banda, la promoció del turisme d'hivern ha propiciat un gran allau d'immigrants procedents, quasi en la seua totalitat, del País Basc.

Com ja hem esmentat abans, l'objectiu d'aquest treball és fer una aproximació a la parla de Santa Pola i comparar així la llengua de fa un segle amb l'actual. Per a realitzar aquesta comparació diacrònica ens valdrem de la llengua que utilitzaven els santapolers en un sainet, d'una *Revista, cómico-lírica del género valenciano*, ens diu el llibret, i que, com ja hem esmentat, per les característiques de l'obra hem de suposar que representava i reflectia la parla col·loquial de l'època, a excepció de les característiques i dels recursos utilitzats per l'autor propis del gènere del sainet i a fi de buscar la comicitat de l'obra. Aquesta "revista" es titulava *Santa Pola. Ahír, huí y demá*, obreta d'un acte i quatre quadres, original i en vers, escrita pel metge i escriptor Antonio Erades Mas (Santa Pola, 1856 - ?) i amb música del mestre Manuel Quislant Botella (Santa Pola, 1871 - Madrid, 1949). Aquesta obra es va representar a Santa Pola el 26 d'octubre de 1889 i, a causa del gran èxit local, l'impressor Bonifacio García López la va publicar l'any següent.

3. ESTUDI DE VARIACIÓ DIACRÒNICA

3.1 Fonètica

3.1.1 Vocals

Des del punt de vista vocàlic, el tret més característic de la parla d'aquesta zona és en l'actualitat l'harmonia o assimilació vocàlica, és a dir, la tendència a l'obertura de les vocals tòniques. Així, hem de ressaltar que les vocals tòniques *e* i *o* al costat de la vocal *á* postònica final s'hi assimilaven i es pronunciava una /e/ i una /o/ de doble obertura. A més, a diferència d'altres llocs del dialecte valencià meridional on el fenomen afecta a una o altra vocal, a Santa Pola ens situaríem en una zona on totes dues s'assimilaven. Avui dia aquesta variació es tracta d'una regla categòrica, ja que sempre apareixen assimilades.

Malgrat tot, no hem trobat cap cas d'assimilació en el text del segle passat. Potser l'autor, tot i que en altres casos segueix la pronúncia, en aquest cas concret era coneixedor d'aquests mots. Així, ens trobem exemples com *dona*, *hora*, *volta*, *forta*, *cosa*, *nova*, *sobra* i *bona*; avui pronunciades amb la vocal *o* oberta, etc. Tots aquests casos pertanyen a la vocal /o/ ja que en el text no hem trobat cap mot amb vocal /e/ en posició pretònica davant la vocal *a*. La generalització d'aquest fenomen sembla ser recent, tot i que Montoya ja data un cas d'assimilació en un document de mitjan segle XVII.⁴ Així mateix, podem afegir també que no hem trobat cap cas de dissimilació, tret característic del valencià meridional d'avui, i així, mentre avui pronunciem [tawlaɾ], en el text hem trobat sempre *teuladí*.

Al marge d'aquest tret distintiu, sols podem remarcar la vacil·lació d'algunes vocals. La vocal *e* s'obri en *a* davant de nasal [sanséra] i es tanca en contacte amb fonema palatal [sínse] en situació tònica i [sinór] en àtona. Aquesta darrera paraula apareix en el text en un total de 18 ocurrències, de les quals 6 –un terç– apareixen escrites en la forma [senor] i 12 en la forma [sinor].

D'altra banda, pel que fa al costat velar tenim també oscil·lacions amb la vocal *o* (collita, /kulíta/), mentre que en altres casos (poguera, /pogéra/) es manté a diferència d'avui que pronunciem [pugéra]. El pronom neutre *ho* era també en posició proclítica pronunciat com a [u].

Dins d'aquest apartat de les vacil·lacions vocàliques podem dir que aquestes oscil·lacions continuen tenint vitalitat en la parla actual, tant en la banda palatal ([nirviós], [zinól], etc), com en la velar ([eskolérra], [zolivért]).

⁴ Vegeu B. Montoya Abad, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna*, Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, 1986, p. 251.

3.1.2 Consonants

Si volem començar aquest apartat pel tret més distintiu, sens dubte hauríem de parlar de la caiguda de la *d* intervocàlica. Aquest fenomen que Montoya i Colomina daten del segle XVIII⁵ sembla que ha augmentat de forma paulativa fins a esdevenir avui una regla categòrica. Això no obstant, el 1889 aquesta pèrdua de la *d* intervocàlica no tindria encara la mateixa expansió que avui, ja que de 71 mots que ens apareix en el text i que avui perden l'esmentada consonant, fa un segle encara la mantenen 23 paraules,⁶ és a dir un 32%, i la resta, 48 paraules amb un percentatge del 68%, ja l'havien perduda.

Els banys de la Sirena a l'esquerra i la fonda de Romanones a la dreta.

Pel que fa al fonema prepalatal fricatiu sord, hem d'apuntar que el procés de reducció del dígraf *ix* es trobava ja en un estat prou avançat. Sabem que aquesta tendència del valencià meridional és avui general (*exa*, *matexa*, *pex*, etc). En el text encara hem trobat –no oblidem que és en la grafia– 9 ocurrences d'un total de 151 casos, és a dir, un 6%, un percentatge prou reduït, tot i que no deixa de ser significativa la pervivència encara de la reducció difonemàtica, un fenomen que possiblement ja existia en l'edat mitjana.

Cal ressaltar en aquest punt l'existència d'un altre tret dialectal, la palatalització del grup SC > IX. Aquest fenomen que creiem que avui està en retrocés, es mantenia fa un segle en ple vigor. Així, hi trobem paraules com *peixcant*, *pexcaor*, *pexquen*, *pexcar* –no sabem si també per etimologia amb 'peix'–, *caixcar* 'cabrejar' i *pixca* 'mica'.

⁵ B. Montoya Abad, *op. cit.*, ps. 222-223 i J. Colomina i Castanyer, *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, 1985, ps. 151-160.

⁶ Aquestes paraules eren tant substantius (*abrasador*, *partida*, *sagrada*, *vida*), com participis (*frechida*, *crexcuda*) i altres formes verbals (*queden*, *exida*, *agrada*, etc).

També remarquem la reducció del grup final consonant+T, sobretot en el grup -NT (*parens, ven, alimens, etc.*) i en el grup -LT i -TS (*mol, malals, chuntés, etc.*). Cal afegir també que aquesta reducció respon més aviat a qüestions grafemàtiques que fonològiques, ja que en la pronúncia no podríem fer [parénts]. Mostra del que estem dient són els clars exemples dels gerundis amb un pronom enclític (*fentli, arreglanli, etc.*), casos en què en la parla mai realitzem les consonants dentals.

Pel contrari, també veiem una -T epentètica al final d'algunes paraules, fenomen generalitzat per tota la varietat valenciana. Aquesta singularitat dialectal no ha tingut cap variació, perquè encara es manté en plena vigència. Són paraules com *llunt, cambit, propit*.

Podem observar en el text un arcaisme que ja apareixia en la llengua des de l'edat mitjana. Es tracta dels substantius abstractes amb el morfema -*esa*, que perden la *s* intervocàlica per a fer mots com *riquea*, fenomen que encara s'allarga fins els nostres dies. Producte de la pronúncia pot ser també la desaparició de la consonant líquida, com passa avui, tant en els indeterminats (*atres, atra*) com en algun grup consonàntic, cas del mot *abercocs*. I, per acabar ja, també hi hem observat la palatalització de la nasal que es troba en contacte amb la *iod* (*ñiu*), com avui també en mots com [nirviós].

També constatem una pèrdua de la vibrant simple en el mot *encá* 'encara', on podria influir la pronúncia molt descurada. I sobre aquest so hem de ressaltar el manteniment en 21 casos d'un total de 22 de la -*r* final de l'infinitiu amb un pronom enclític. En el text tenim *agradarli, dirli, casarse, trencamos, etc.* amb l'única excepció d'*asegurali*. En canvi, en l'actualitat aquesta -*r* final de l'infinitiu es perd sempre quan va acompanyat d'un pronom enclític.

3.2 Morfologia

3.2.1 El plural

La llengua antiga va seguir mantenint el grup *NS* en el plural d'algunes paraules amb una vocal pretònica. Són els anomenats plurals proparoxítons que es conserven encara en aquesta zona, possiblement com una altra romanalla de l'època medieval. Així tenim en el text *homens*, exemple que s'haguera pogut veure acompanyat d'altres com *jóvens, màrgens, còvens, etc.* vius encara en la parla actual.

3.2.2 L'article

Actualment una particularitat dialectal d'aquesta parla és la reducció de l'article determinat plural a una única forma (*es hòmens i es*

dones). Aquesta reducció, però, també val per a les contraccions, *as* i *des*. Això no obstant, fa un segle encara es mantenen algunes diferències entre el femení i el masculí, i entre la reducció i la no reducció del grup consonàntic -LS de l'article. Possiblement, si ens plantegem una hipòtesi, caldria veure que, cronològicament, els dos gèneres s'unificaren en una forma (*els, les* > *els*), en un principi, i després es produí la reducció (*els* > *es*), ja que podem justificar la pèrdua de la lateral en la forma *els*, però ja costaria més justificar-la en la forma *les*.

Des del punt de vista del còmput de freqüències d'ús tenim que en el gènere femení, de les 12 ocurrences que recollim –deixant al marge les contraccions–, 8 ho són per a la forma reduïda *es*, 2 per a la forma del masculí *els*, i les altres 2 per a la forma *les*. I per un altre costat, tenim que les formes no reduïdes *els* i *als* compten només amb 14 ocurrences, mentre que les formes reduïdes *es*, *as* i *des* fan un total de 26 ocurrences.

	FORMES NO REDUÏDES				FORMES REDUÏDES		
	<i>els</i>	<i>les</i>	<i>als</i>	<i>dels</i>	<i>es</i>	<i>as</i>	<i>des</i>
Masculí.....	8	-	4	-	18	3	2
Femení.....	2	2	-	-	8	-	-

Una qüestió a part, però dins del tema dels articles, és l'aparició en el text de l'article *lo* en funció de masculí singular –no en el paper de neutre– en algunes frases estereotipades. Sabem que en la llengua antiga l'article masculí prenia la forma etimològica *lo*, i que més tard va ser substituït per la forma reforçada *el*, encara que en alguns llocs es conserva com un arcaisme i, generalment, en algunes frases fetes. En la parla actual d'aquesta zona la forma *lo* realitza el paper d'article neutre, funció que haurà rebut també la influència del castellà. Tot i això, hem recollit en el text del segle passat aquest article en frases fetes (*tot lo mon, en lo mon*) i, més estranyament, al costat d'altres substantius com *m'ha fet ric en lo vi, en tot lo cos acabat, en lo carrer, i per lo manco*, fet que ens fa suposar que l'escriptor no era tan fidedigne a la parla popular com pensàvem.

3.2.3 Els possessius

Els possessius àtons i proclítics tenien, fa un segle, més pervivència que ara, ja que ens els trobem en les escasses excepcions en què pot aparèixer avui –davant de parentiu i mots com *casa* i *vida*– (*mos fills*, tenim en el text) i, a més a més, també davant d'altres substantius des-

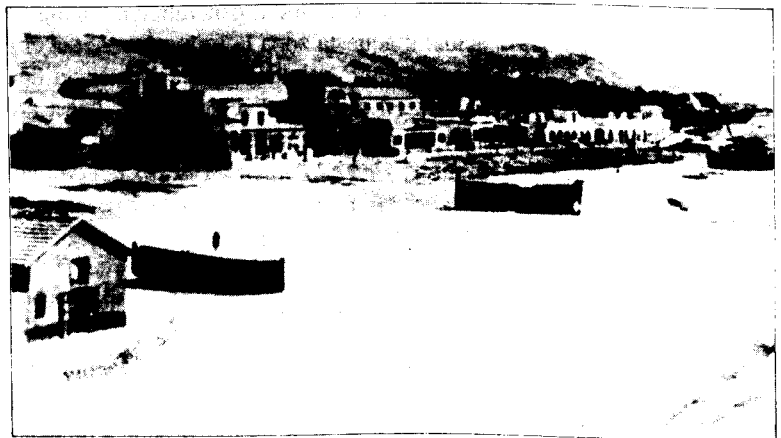

coneguts avui dia (*mon principi, sa terra*). Això no obstant, no descartem, però, que l'ús d'aquestes formes estiga relacionat amb el llenguatge específic utilitzat en els sainets.

D'altra banda, els possessius de diversos posseïdors han desaparegut actualment i, per a la seua realització, recorrem a la forma perifràstica *de + pronom personal* (nostre = "de mosatros"). Amb tot, fa un segle aquesta substitució no era encara total, ja que en el text trobem casos com *anevone a vostra casa i nostre poble*.

3.2.4 Els pronoms

Una altra de les diferències entre la llengua de fa un segle i l'actual la trobem en el pronoms febles, en les formes reforçades, les reduïdes i les elidides. Avui la parla local únicament fa ús de les formes elidides quan fa al cas, és a dir quan el verb comença per vocal, ja que per a la resta de casos sempre utilitza les formes plenes *me, te i se*, en lloc de les reforçades. En canvi, en el nostre text, hem d'afegir que hem enregistrat alguns casos on apareixen encara les formes reforçades (*em sobrarà*), encara que és més estrany trobar restes de les formes proclítiques elidides amb la paraula anterior (*no'm dona colocasió, que'm tenien privaoi*). Per altra banda, en les formes enclíiques, tot i que actualment la nostra parla únicament realitza les formes reforçades, en el text del segle passat també trobem a més les reduïdes. Així sembla que en aquella època encara perviuen les dues formes. Podem assenyalar en l'obra tant formes reforçades (*no em coneixes, qui es quexe, pa que'm sapia respetar*), com formes reduïdes (*diga'm, pencha't*), aquestes segones formes amb menys exemples que l'anterior.

La platja de l'Antina, avui platja de Llevant, amb les barques varades.

Pel que fa als pronoms, també podem afegir la variació del neutre *això*. Avui únicament utilitzem la forma híbrida *astò*, a causa, possiblement, d'un encreuament entre el neutre català *això* i el castellà *esto*, encara que avui la hipòtesi de la formació analògica (eixe-això, aquell-allò i este-astò) pren molt més pes.⁷ Però en el segle passat aquesta forma neutra registra tres variants en el text, fent paleses així, una vegada més, les diferències diacròniques: *axó* (2 ocurrences), *asó* (3 ocurrences) i *asto* (1 ocurrencia).

I ja per acabar amb el tema dels pronoms, fem un incís per a comentar els residus del desaparegut pronom adverbial *hi* i assenyalar-ne la seua presència en el text de l'any 1889 en tres casos, dos en una inversió amb repetició: *hi ha-hi* (*no ni hay, si ni hay millors que exe*) i l'altre en una perífrasi d'obligació (*Ya que llegir*).

3.2.5 L'adverbi de lloc *ací/aquí*

La diferència que hi havia en la llengua antiga entre els adverbis de lloc *ací* (pròxim al qui parla) i *aquí* (pròxim al qui escolta) es va neutralitzar. Com que les dues formes ocupaven la mateixa funció, una d'aquestes ha desaparegut. En alguns llocs l'adverbi que ha perviscut ha estat *ací* i en altres ha estat la forma *aquí*. En aquesta zona concretament, avui només tenim el mot *aquí*, però sembla que en el segle passat encara existia l'altra forma, que avui resulta estranya per a molts santapolers. Per tant, encara que ara l'única forma és *aquí*, en el segle passat hi havia dues variants: *aquí*, que era la majoritària –18 ocurrences, el 66%–, i *ací* –escrit *así*– amb 9 ocurrences, xifra que fa un percentatge del 33%.

3.2.6 La flexió verbal

Comencem aquest apartat amb l'increment *-eixre* d'alguns verbs de la segona conjugació. Montoya proposa la hipòtesi que aquest increment, procedent de l'aragonés, s'instal·laria a Oriola i més tard s'estendria per les comarques veïnes, com el Baix Vinalopó. També opina que aquesta extensió del fenomen seria tardana, ja que a Guardamar no es produeix. Aquest increment és a Santa Pola totalment viu, però creiem que, o bé encara pervivien les formes sense increment fa un segle, o l'autor té un concixement del valencià escrit per mitjà de la lectura dels altres sainets de l'època, ja que en l'obra trobem els infinitius sense increment: *naixer*, *pareixer* i *conexer*.

Sabem que en algunes zones del sud del País Valencià el perfet simple continua en plena vigència. El veí camp d'Elx n'és una bona prova, però a Santa Pola la forma quasi generalitzada és la forma perifràstica,

⁷ Vegeu J. Colomina, *op. cit.*, pà. 179-182.

mentre que la simple es manté en algunes persones velles. En canvi, fa un segle, les formes simples superaven en la llengua les altres. No obstant això, la forma simple no ha desaparegut totalment. Aquest fenomen es pot estudiar avui tant en el temps real, perquè si bé avui, com ja hem dit, la forma perifràstica és quasi absoluta, fa un segle sols representava el 42% amb 14 ocurrences davant del 57% amb 19 ocurrences de les simples, i també en el temps aparent, ja que els escassos exemples que trobem avui de la forma simple es donen sempre en persones d'edat avançada.

Per un altre costat, si bé en l'època medieval la forma incoativa *ix* convivia amb la forma del català oriental *eix* en aquesta zona,⁸ en el segle XIX ja havia pres l'hegemonia la forma del català occidental *ix*, tal i com es produeix en l'actualitat; així enregistrem les formes verbals: *patix*, *resibix*, *servix*, etc. Dins de les formes incoatives valencianes, també hem d'assenyalar la realització del morfema de la primera persona en la forma *patixc*.

Esmentem altres particularitats de la morfologia verbal. Algunes continuen vives avui en la parla, com les formes arcaiques de l'imperfet *fea*, l'ús de l'auxiliar *ha* per a la primera persona del singular (*yo li ha dit*, *yo no ha oit*) i de la forma també arcaica del plural *ham* (*no ham escomensat*). En altres casos, com les formes *vech* i *muy*, que es barregen amb les formes analògiques utilitzades avui *vec* i *muyc*.

3.3 Sintaxi

Des del punt de vista sintàctic, únicament farem referència a la construcció temporal, ja que el text també presenta una certa variabilitat. Per una banda tenim la forma *al* + infinitiu (*al conixer la vida*, *al quedar-me sin-se vida*) majoritària en el sainet que estudiem, i que apareix també en altres documents de l'edat moderna, mentre que també trobem la construcció normativa *en* + infinitiu (*en aver ponent*, *en ser dumenche*).

3.4 Lèxic

Pel que fa al lèxic, també podem assenyalar algunes diferències entre el que s'usava fa un segle i l'actual. Així, ens apareixen en el text mots que avui estan totalment en desús i que semblen que romanien ben vius fa un segle: *cofreria*, *soterrats*, *escomensar* i *oir*.⁹ En altres casos veiem uns doblats formats per la paraula catalana i la interferència castellana: *cridar-chillar*, *malament-mal* i *netejar-llimpiar*, després d'aquesta època de convivència dels doblats avui sols es conserven les formes castelleses *xillar*, *mal* i *llimpiar*.¹⁰ A més, constatem en el text

⁸ Vegeu A. Mas Miralles, *El canvi lingüístic del català en l'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna*, Tesi de doctorat, Universitat d'Alacant, 1993.

⁹ A diferència del que ens trobem en el text, el mot *oir* sols l'utilitzem actualment i en pocs casos per a fer referència a l'expressió "oir missa".

¹⁰ La paraula *llimpiar* és avui fruit d'una transferència lèxica i fonològica ja que palatalitza la primera consonant.

el cas del verb *llevar* amb el sentit genuí (*y el que á mi me l' ha donat [el mercat]/ no deixarà que mel lleven*) i amb el sentit castellà que avui perdura.

En aquest nivell hem d'assenyalar els casos de transferència lingüística que sobre el castellà produïa el català, ja que alguns personatges del sainet parlen castellà. Així, trobem diversos casos de mots castellans que han rebut les conseqüències de la interferència fonètica i morfològica de mots catalans. En aquesta particularitat d'adaptació pren un paper especial sobretot el pas del fonema interdental fricatiu sord / / (per exemple *cielo*) a fricatiu sord /s/, com per exemple tenim en el text: *resibir, desfachates, crusar, almasen, retroseso, plasentera, selosa, sirco*, etc. Per una altra part, hi tenim també altres interferències fonològiques i morfològiques del castellà sobre el català: *ganansies, asunt, aprecí, michos, alborot*, etc.

Aquesta influència del lèxic castellà es fa més palesa entre les partícules gramaticals, segurament a causa del seu freqüent ús. Per això apareixen en el text: *luego, después, bien* (a vegades *be*), o formes adaptades al català com *pos, entonses, i ademes*.

Volem acabar aquest apartat dedicat al lèxic afegint un petit llistat de paraules que apareixen en el text. Considerem interessant ressaltar aquestes paraules, unes perquè s'han perdut en l'ús general de la llengua i altres perquè ens poden palesar prou bé el substrat castellà de gran part del lèxic. Cada paraula va acompanyada del significat que dóna el *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

Aconhortar.- 'Fer espassar la pena a algú dient-li paraules encoratjadores' (*Vine à vore si vostés/ me podem aconortar*).

Acoquinar.- 'Acovardir, fer perdre el coratge' (*Que li parex el aguelo? ¡No'm volia acoquinar!*).

Amollar.- 'Donar diners o fer un altre obsequi' (*y tu amolles els dinés!*).

Andanada.- 'Sèrie de paraules i frases fetes de reprensió o de ràbia' (*Pues entonses, preparemos/ à resibir l' andanà*).

Apanyar.- 'Posar en bon estat qualche cosa rompuda o malmesa' (*y me diuen si es posible que me puguen apanyar*).

Atortolar.- 'Atordir, confondre per timidesa o vergonya'.

Aventar.- 'Sotmetre a l'acció del vent, agitar o espargir per la força del vent, de l'aire' (*si li aventa à ú un sopapo*).

Canguelo.- Castellanisme. En el DCVB tenim *cangueli* amb el significat de 'por excessiva o recel injustificat' (*L' he tengut que escarmenatar, no se lleva mal canguelo.*).

Ceba.- 'Ximplet, curt d'enteniment' (*Home no sigues tan seba*). A partir d'aquesta paraula fa també la forma adjectiva *acebat*, que no enregistra el DCVB (*Mira que asò te bemols/ de oirla estic asebat*). Aquestes dues paraules perviuen encara en la parla local.

Cisar.- 'Llevar fraudulentament una part del pes o de la mesura de les coses que es venen' (*y encà veént que sels sisa,/ no diuen ni una páraula*).

Contuar.- En castellà *contual*. 'Peça composta d'algunes fustes ben ajustades que va col·locada horitzontal de proa a popa del vaixell i té per ofici sostenir fortament les llates' (*que bonica tens qu'estar/ darre-re del contuar*).

Embrollar.- 'Posar en situació confusa, difícil de resoldre' (*Pos mire: no ù vec molt fasil·l que la cosa està embrollà*).

Enrocar.- 'Enganxar un ham o altre ormeig de pescar amb les roques del fons o de la vorera' (*Si calém en mariano/ solem enrocar el bou*).

Escamats.- 'Escalimar, fer agafar recel o desconfiança per l'experiència passada' (*Estem escamats!*).

Esqueta.- 'Excusa, pretext, subterfugi'. Apareix en els diccionaris d'Escrig, Aladem i Gadea. Segons el DCVB és paraula desconeguda i que probablement és una errada. En el text creiem que apareix amb aquest significat (*y si en la llengua s'allarga/ un dia li fas... esqueta*).

Estrafalari.- 'Estravagant, estrany fins la ridícula'.

Guita.- 'Diners en l'argot dels malfactors' (*A un barco esperí en el freu/ pues yo no tenia gúita*).

Mamarratxo.- Castellanisme. 'Persona o cosa grotesca, molt mal feta' (*Qui serà este mamarracho?*).

Manco.- 'Menys' (*Encà que no siga tot/ per lo manco la verdura*).

Matxutxos.- Castellanisme. 'Grandolàs, fadrí granat' (*despues de tot es machuchos/ no m'avien de fer cas*).

Maula.- 'Qui usa d'artifici per a enganyar, qui fingeix estar malalt o ésser curt d'enteniment, per no treballar o no fer alguna cosa que li convé' (*La chént aquella es tan maula,/ que al vorelos causa risa*).

Mella.- Castellanisme. 'Impressió, efecte produït per un avís, una desgràcia, un consell, etc.'

Mohino.- Castellanisme. 'Mul', 'Disgustat, mancat d'alegria, enristit' (*Pero home parle vosté,/ y no estiga tan mohino*).

Monina.- 'Moncia. Irritable' (*Y tú monina, procura/ continuament estudiar*).

Mota.- 'Capital bàsic d'un negoci, d'una empresa, d'una heretat, etc. per oposició als rèdits, emoluments i altres quantitats adventícies' (*he replegat una mota/ que forma un bon capital*).

Patulea.- 'Conjunt de gent baixa, indesitjable' (*Qui son exa patulea/ seran alborotaors?*).

Privat.- 'Content'.

Refunfunyar.- Castellanisme. 'Rondinar, parlar confusament expressant malcontentament' (*¿que va osté refunfuñant, y casi, casi plorànt?*).

Rispa.- 'Esquerp, indòmit' (*Tu eres per à mi un sell rispa com una avespetà*).

Sandunga.- Castellanisme. 'Gràcia, agradosia de moviments, sobretot d'una dona' (*Exe garbo y sandunga/ me te rostit!*).

Tira-vira.- 'Corda que serveix per a ajudar a fer força quan el cóp d'un ormeig de pesca és molt feixuc i no es pot acabar de voltar per excés de pes quan ja és a l'orla de la barca' (*En es mans la tira-vira*).

Xansa.- Castellanisme. 'Burla, cosa dita per riure o per burlar-se' (*tal volta siga una chansa/ envechant lo que guañém*).

4. UN COMENTARI SOCIOLINGÜÍSTIC DEL TEXT

Considerem, així també, que seria prou indicatiu, per conèixer tot el context sociolingüístic en què es movia ja el valencià, assenyalar sucintament unes dades anecdòtiques del contingut del text de l'obra que analitzem. Òbviament, no direm res de nou, l'objectiu és, una vegada més, remarcar les condicions sociolingüístiques en què vivia la nostra societat fa un segle.

El context era prou propici. El sainet, com a obra literària menor, sempre es preocupava més per l'efecte còmic que no pas per la qüestió literària. Per això l'autor esbrinarà quins eren els punts dèbils de la societat, aquells punts que li podien permetre amb més facilitat aconseguir el somriure del públic. Les característiques del gènere sempre van encaminades cap a aquest objectiu: les situacions còmiques, les exageracions, el folclorisme, l'ús concret de la llengua, etc. Però és en aquesta darrera característica, l'ús de la llengua, on normalment l'autor esmerça més esforços a fi d'aconseguir la comicitat de l'obra.

Sí, exactament, els recursos lingüístics esdevenen en aquest gènere un element primordial per a fer riure. Tingueu en compte que la majoria d'acudits tenen origen en la polisèmia, en l'ambigüitat, en els jocs de

paraules, etc. que permet la llengua. Per aquestes raons, en els sainets apareix l'humor per mitjà d'un quantios ventall de possibilitats lingüístiques: l'ús d'alguns sons (*Quesus!* pronuncia una elxana quan canvia al castellà), l'ús d'interferències, de castellanismes, de canvi de codi i de canvi de llengua. Tot un conjunt de recursos que apareixen en aquest saine amb l'objectiu esmentat de buscar la comicitat.¹¹

Des del punt de vista teòric, hem repassat la situació de la llengua segons el text del saine. Al marge de les interferències lingüístiques, també es produeix, de vegades, un *canvi de codi* lingüístic, és a dir, "el uso alternado de dos lenguas por el mismo hablante durante un hecho de habla",¹² en aquest cas concret, l'ús de català i castellà per un mateix parlant. Aquesta situació, que sol respondre tant a factors externs com a factors lingüístics, ens fa veure d'alguna manera el grau de restriccions lingüístiques a causa de la reducció i de la pobresa en la llengua dels catalanoparlants d'aleshores en un context de producció escrita –encara que siga el saine.

També hem de remarcar que el canvi de codi apareix en interjeccions i frases fetes, elements gramaticals propicis per a aquest fenomen sociolingüístic. En un dels casos, un dels personatges per a cridar a un altre que aparenta ser un valent utilitza una frase feta dient-li: "*Mata siete espanta ocho! Lo que li ha caigut no vol!*". En una altra ocasió, el mateix personatge canvia de codi amb una interjecció: "*Aquí te quiero, escopeta! ¡Crec qu'estic atortolat! ¡ Si ni hay millors qu'exel fa cuatro años soterrats!*".

D'altra banda, també tenim en l'obra *canvis de llengua* en tres ocasions i ben significatives. En aquests casos es produeix la introducció de tres personatges en l'obra la llengua dels quals era el castellà. En primer lloc és una "turista" d'Elx que es queixa de les condicions de la platja: "*Quesús!...! y que fastidiada estoy!...! Con estas borumballitas./ toda embrutecida voy!*". La intenció de la Platja Antina –personatge al·legòric com tots els altres– sembla ser d'ironia i de burla amb la dona d'Elx que es queixa per les "borumballitas", referint-se a les algues, i ho remarca fent-la parlar "finament", en castellà. L'altre cas és el personatge de la Prosperidad, nom prou el·loqüent que correspon a una empresa local i que representava el progrés en les màquines de vapor i l'electricitat. Aquest personatge, representant de l'avanç tecnològic i de les millores socials, parla sempre en castellà en totes les escenes en què apareix: crec que, luctuosament, sobren els comentaris. I, en el tercer cas, tenim els Banys, personatge que sintetitza la riquesa i la modernitat en aquells anys en què apareix un primirenc i incipient "turisme" procedent de la ciutat veïna d'Elx. L'autor sembla relacionar –en aquest cas no saben si còmicament o no– aquestes característiques del personatge, que intenta erigir-se com la modernor, amb la llengua castellana.

¹¹ Vegeu la introducció de Lluís V. Aracil a E. Escalante, *Les xiques de l'entresuelo*, València, Ed. Garbí, 1968.

¹² Carmen Silva-Corvalán, *Sociolingüística. Teoría y análisis*, Madrid, Ed. Alhambra, 1989, p. 179.

A banda del canvi de codi i del canvi de llengua, tenim un altre fenomen sociolingüístic a destacar, el *pidgin* o “llengua amalgama”. Aquesta situació teòrica de llengua *pidgin* es dona en l’obra en un parlant catalanoparlant quan aquest vol contestar als altres personatges que parlem castellà, el resultat és una mescla arbitrària de mots d’ambdues llengües: “*Home a la que voy mirant/ habla a la seua manera/ si casi me rompo un bras/ al bajar la escalera*”, o quan diu: “*Això es falta de costumbre/ no se puede remediar./ Vorá com al otro año/ ya nadie cau a la mar*”.

5. CONCLUSIONS

Aquest treball sols pretenia posar de manifest la variació que al si del sistema lingüístic es produeix amb el decurs del temps. I, alhora, repassar els trets dialectals de la parla de Santa Pola, analitzats amb una òptica diacrònica, a més de veure alguns dels fenòmens sociolingüístics que ja aleshores es donaven en la nostra llengua. D’altra banda, l’objectiu del treball no era fer cap aportació important als estudis lingüístics, i sí, en canvi, remarcar unes quantes característiques o variants lingüístiques que avui estan en desús i, fins i tot, poden despertar la curiositat als catalanoparlants actuals de Santa Pola.

6. BIBLIOGRAFIA BÀSICA

Antoni M. Badia i Margarit, *Gramàtica Històrica Catalana*, València, Ed. Tres i Quatre, 1981.

Jordi Colomina i Castanyer, *L’alacantí. Un estudi de variació lingüística*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1985.

Eduard Escalante, *Les xiques de l’entresuelo*, sobretot la introducció de Lluís V. Aracil, València, Ed. Garbí, 1968.

Diccionari Català-Valencià-Balear, 10 vols., Mallorca, Ed. Moll, 1930-1962.

Francisco Gimeno Menéndez, *Dialectología y sociolingüística españolas*, Alacant, Universitat d’Alacant, 1991.

William Labov, *Modelos sociolingüísticos*, Madrid, Cátedra, 1986.

Humberto López Morales, *Sociolingüística*, Madrid, Gredos, 1990.

Antoni Mas Miralles, *El canvi lingüístic del català en l'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna*, Tesis de doctorat, Universitat d'Alacant, 1993.

Brauli Montoya Abad, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i Oriola durant l'edat moderna*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1986.

Carmen Silva-Corvalán, *Sociolingüística. Teoría y análisis*, Madrid, Alhambra, 1989.

Joan Veny, *Els parlars catalans*, Mallorca, Ed. Moll, 1982.